

Történelmi tudat - „sorsproblémás“ irodalom

— Hiánycikk a történelmi regény, a történelmi dráma, a történelmi tárgyú vers — hallhattuk nemrég országos fórum emelvényéről a romániai magyar irodalom egyik szónokát, amint egyetlen megoldandó feladatként e hiány pótlását sürgette. A kérdés kétségtelenül időszerű, ha a kérdésfelvetés módjával, a kizárólagossággal és a kampány-jelleggel nem is értünk egyet, s ha emlékeztetnünk is kell, hogy az ott megnevezett három példa bármennyire is jelentős, némi feledékenységre vall. Persze, nemcsak feledékenységről lehet szó, hanem talán inkább nézetkülönbségről; hiszen lehetetlen észre nem venni Kányádi Sándor érzelemgazdag lírájában a tudatos hagyományörzést, Lászlóffy Aladár maiankozmikus költészetében a történetfilozófiai alapozást vagy — mások szerint — a történelmi nosztalgiát; Páskándi Géza, különösen pedig Szilágyi Domokos, ha nem is emlegeti oly gyakran a történelmet, soraiban ott épít hagyomány és tapasztalat, abból születik az izig-vérig modern és egyben funkcionális, „népszolgálati“ költői vízió — igaz, már nem pusztán a Petőfítől használt kellékekkel (bár poétáink nyilván örökre tisztelik őt!), hanem a bartoki—József Attila-i korszak, sőt az ő áldozatuk-szolgálatuk után kibontakozó fenyegetések-távlatok meghatározta igények szerint. A prózában valóban kevesebb az ilyen jel — én mindenesetre ilyennek érzem a fiatal Kocsis István egy-két újabb, igen tehetséges kísérletét (hogy éppen ebből az „elrugaszkodott“ nemzedékből vegyem a példát).

No de hagyjuk a közvetlen polémiát, nézzük inkább a kérdést magát.

A közép- és kelet-európai népek irodalma az elmúlt évszázadok, de különösen a XIX. és XX. század folyamán szűkszerűen alakult történelmi tudatú irodalommá, hiszen közismerten mostoha körülmények között lényeges szerepet kellett vállalnia a nemzeté-válásban, az ország, a nép létproblémáinak kifejezésében. Tudjuk, milyen súlya volt a népköltészetre és a dicsőséges nevű elődökre figyelő Vasile Alecsandri verseinek-prózájának-drámáinak az Egyesülés előkészítésében, a román nemzeti öntudat ébresztésében. De az európai szellemi áramlatokhoz közvetlenebbül kapcsolódó, nemegyszer „dekadens“-nek nevezett Eminescu is a török ellen harcoló vajdát olvassa a képmutató, pénzsóvár urak fejére, kiábrándultságát így váltva mozgósító erőre. Hogy a XX. századi magyar közgondolkodásnak mit jelent Ady, azt éppen ma, halálának ötvenedik fordulóján tudjuk igazán; publiicisztikája, bármennyire is jelentős, szá-

munkra főképpen előkészítése „Dévénynél betörő“ új dalainak. És íme, ahogy ez a Mindent-hozást bejelentő előszó is jelzi, halhatatlan-időszerű költői szimbólumrendszerébe szervesen beépül a magyar múlt, vagy inkább úgy mondhatnánk: jórészt arra, Esze Tamás, Dózsa György, Mohács, Táncsics Mihály emlékére épül. Vagy Móricz Zsigmond — aki Ady szerint „egyedül fölér egy forradalmi szabadesapattal“ (itt is egy történelmi fogantatású hasonlat!) — talán nem nagyon is világos célzattal írta meg két hatalmas trilógiáját, s nem politikus célzattal veselkedett-e neki többször is a Dózsa-témának? Ha semmi más, egyedül Dózsa György alakváltásai négy évszázad magyar irodalmában bizonyíthatnák a történelmi tudat elevenségét, karakterisztikus voltát. Illyés Gyula is őt látja a ceglédi piacon, ez azonban nem zárja ki, hogy a költő a reformáció genfi emlékműve előtt az eszmék, az emberiség sorsán ne töprengjen. József Attila nagysága ebben, a nemzeti és az egyetemes szintézisében ragadható meg.

Szakítsuk meg a példák sorát, próbáljuk meg elvontabban értelmezni őket.

Mire is jó a történelem az író kezében? Szép számmal vannak — az ő nevüket nem említettük —, akiknek a letűnt évszázadok és ezredévek ipari méretekben „szállítják“ a témát. Számításuk (különösen ha egy átlagos írásszintet elérnek) kitűnően beválik: az emberek kíváncsiak a tárgyaló- és hátország titkaira, a háborúk „romantikus“ izgalmaira, nagy emberek körüli intimitásokra. Ám ne legyünk igazságtalanok, nemcsak busás jövedelmet (olykor a detektívregény-írókéval vetekedőt) hozhat a történelmi téma, becsületesen művelve kultúráját is terjeszt — hasznossága tehát nem vonható kétségbe.

Az anekdota-színvet persze messze meghaladja a programszerű, céltudatos múltbresztés, a nemzeti öntudat egyik lényeges emeltyűje. Az előbb Alecsandrit említettem, de ma lépten-nyomon tapasztalhatjuk a nemzeti dráma reneszánszát a hazai színházakban, egyrészt irodalom-történeti jelentőségű darabok műsorratuzésében, másrészt a történelmi dráma-írás fellendülésében. A nemes célt világosan megfogalmazza az egyik szerző, aki történetesen a romániai magyar irodalomban vállalkozott, napjainkban, ilyen úttörésre: „A történelmi drámát a nemzeti és nemzetiségi önismeret eszközeként tekintem. A nemzetek emlékezete irodalmuk. Ez tehát öntudatuk egyik pillére is.“

Veress Dánielnek ezek a szavai előjelzésül szolgáltak a sepsiszentgyörgyi magyar színház fennállásának 20. évfordulójára írt *Négy tél* című színművének bemutatójához. (A darab pontos műfaji megjelölése: történelmi dráma két részben, utójátékkal.) A vállalkozás szépségét nem lehet eléggé hangsúlyozni: Sepsiszentgyörgyön a közeli Zágón születtének, Mikes Kelemennek életéről írt művel ünnepelni a romániai magyarság kulturális életének egyik jelentős eseményét — erről valóban csak fennkölt szavakkal illik szólni. A kritika persze, amely már nem az ünnepi estről, hanem a drámáról és előadásáról köteles nyilatkozni, hivatásának tesz eleget, amikor esztétikai elemzésre vállalkozik; ezt tette Láng Gusztáv az *Utunkban*, s értékelésével nem óhajtok vitába szállni. Annál kevésbé, mert elemzése jórészt összhangzik a műsorfüzetben olvasható szerzői vallomással; Veress Dániel „nagy idők szemfüles tanú“-ját idézte meg Mikesben, aki világokat jár meg, történelmi személyiségek közelé-

ben él, de aki — Lévy József patinásan-szép verséből mindenki tudja (ha a Mikes-leveleket nem is olvasta volna) — mindvégig hűséges marad szülőföldjéhez. „Hazafiságának gyökere is tulajdonképpen ez: a szülőföldhöz való olthatatlan szomszúságú kötöttség, mely egész érzésvilágát a kimoshatatlan gyermekkori emlékek melegével fűti át.“ Ebben Veress Dánielnek éppúgy igaza van, mint a műfaji megjegyzésben: „a színpadra emelt és szűkített történetnek nincs egy olyan valóságosan adott gyújtópontja«, mely köré, mint determináns drámái alapszituációhoz, erőszakoltság nélkül göcölni lehetne a történés egészét.“ Az epikusság, az „epikaibb megoldás“ önmagában nem érték meghatározó. Sajnos azonban a drámaíró Veressnek nem sikerült, a választott műfajon belül, az eszszéíró Veress-től megszokott gondolati szintet, formai egységet elérnie, műve így lényegében történelmi illusztráció maradt.

Pedig, a dráma izes-irodalmi nyelvének érzékelésén túl is, voltak az előadásnak olyan pillanatai, amikor felszisszentünk: íme, a lehetőség, az igazi Mikes-dráma magva. Itt-ott felcsillant a cselekvésképtelenség drámája; el tudtuk volna képzelni a már-már értelmetlenné vagy legalábbis kilátástalanná váló hűség tragédiáját (modernebb — bár szentségtörésnek tűnő — változatban: tragikomédiáját, keserű groteszkjét); jelenetnyiből talán egész estét betöltővé lehetett volna növeszteni annak az embernek a drámáját, aki az alkotásban találja meg a szolgálatot, visszhangra azonban életében nem számíthat. Megannyi elszalasztott lehetőség — ehelyett megjelent a színen I. Péter cár, XIV. Lajos, II. Rákóczi Ferenc, Sieniawski nagyhetmán, Saint-Simon herceg, Mavrocordat vajda, Kaplangiráj kán és még sokan mások. (Holott maga Veress Dániel így jellemezi Mikest: „Nem volt harcos, és nem volt hős, nem volt politikus, s nem vált kimagasló történelmi alakká“ . . .)

Anélkül, hogy Veress Dánieltől az Illyés Gyula-i művészi szintet akarnok számon kérni, nem állhatunk ellent a csábításnak, hogy történelmi dráma-konceptióját ne szembesítsük a *Kegyencével*, amelyet néhány hét különbséggel a kolozsvári magyar színház színpadán láthattunk. Persze, ha a *Fáklyalángot*, ezt a nemesveretű nemzeti drámát kellene összevetnünk a *Négy téllal*, lehet. következtetéseink elsősorban a szerkesztéstechnikát (vagyis a drámaírói hozzáértést), a művészi eredmény eltérő színvonalát érintenék, s így kevesebb tanulással járnának. A *Kegyenc* azonban nem az ilyenfajta történelmi művek közé tartozik. Már az ihletadó ős, Teleki László *Kegyence* sem az egyszerű revokáció szándékával készült, Illyés Gyula pedig még kevésbé érezte a kötöttséget — akár a római kor, akár a reformkor felől közeledünk művéhez. Nem arról van szó, mintha Illyés számára az adott (és itt-ott módosított) történet csupán fikció-értékkel bírna, vagyis nem kötelez a történelmi atmoszféra megteremtésére. A *Kegyencet* ne tévesszük össze Dürrenmatt egyébként kiváló parabolájával, *A nagy Romulusszal!* Illyés drámája azonban legalább olyan mértékben gondolati, illetve magatartás-dráma, mint amennyire történelmi mű.

Több jó elemzés — legutóbb a Rác Győzőé, ugyancsak az *Utunkban* — kimutatta, hogyan kapcsolódik Maximus és Valentinianus (meg Júlia) drámája a XX. századi problematikához, hatalom és erkölcs kérdéséhez. Rác elemzése különösen a zsarnoki hatalomra konkretizálva

tápnit rá a mű lényegére, egy ponton azonban, úgy érzem, vitába kell szállnunk vele. A kritikus azt írja: „Bármennyire hitelesen hat a *Kegyenc*ben a történelmi anyag, egészen mai, modern sorstragédiának akkor éreznők a drámát, ha annak a folyamatnak a csomópontjait is érzékelhetnők, amely Illyés Valentinianusról alkotott summázó következtetéseit motíválja.“ RácZ tehát a hatalom fejlődésének, túrheterlen zsarnokságba-fordulásának rajzát hiányolja, jóllehet így is elismeri a *Kegyenc* rendkívüli eszmei és csak Katona József, Madách, Németh László teljesítményével mérhető művészi jelentőségét.

Nem a mindenáron való vita kedvéért, hanem a dráma teljesebb megértése érdekében polemizálok e véleménnyel. Való igaz, csupán utalásokat találunk Illyés drámájában Maximus, a „kegyenc“ és Valentinianus császár kapcsolatára, arra, hogyan „táplálta be“ Maximus a gyenge császárba saját hitét, politikai elképzeléseit, akaratát; minthogy azonban ez a drámai expozíció előtt történt, többet itt nem várhatunk. Illyés *Kegyence* ugyanis egy már zsarnokivá lett hatalom pusztítását kívánja elénk állítani, s ezt teljes sikerrel meg is teszi. Ez a mű — bármit is nyilatkozzék akár a szerző — Maximusról szól (Júlia alakja Maximus tragédiáját, bukását emeli ki, s lényegében ő a pozitív, a madáchi „megtartó“ erő), aki tiszta szándékkal ugyan, de részben maga építette Valentinianus hatalmát; azért nem kérdőjelezhető meg a *Kegyenc* modern sorstragédia volta, mert igenis érzékeljük a műben (a kolozsvári színpadon valamivel kevésbé, de mégis igen) a folyamat csomópontjait, azokat a fokozatokat, melyek során Maximus kénytelen rádöbbsenni, hogy ez a hatalom már őt is fenyegeti, nem csupán a császár politikusaként, hanem emberi létében, sőt ami ennél is több: emberségében. Júlia mondja ki ezt az ítéletet („az ember megcsúfolásával istent sem lehet szolgálni“), de a szerző Maximusban is tudatosítja azt, levonhatja vele a következtetést.

Más dráma az, amelyet RácZ Győző cikkében számon kér, és más az, amit Illyés megírt — de ez utóbbi, a kolozsvári színpadon is lejártszódo, nem kevésbé izgalmas modern sorstragédia: nemcsak a túlélés, hanem elsősorban a szembenezés és a döntés drámája. És éppen, mert így van, érthetjük meg Illyés viszonyát Maximushoz: Maximus erkölcsi nagysága mellett szól szinte minden szava, tettei azonban — hovatovább kiderül — lealjasítják, s a tiszta szándék ellenére (hiszen nyoma sincs benne karrierizmusnak) Valentinianus mellé állítják felelősségben. A szerző részben azonosul hőseivel, mert szándékai felől nézi, s ezért láttatja Róma „utolsó tiszta lángjá“-nak, másrészt racionális ítélete alól nem vonhatja ki a számára mégoly kedves Maximust. Ez az ellentmondás gyökere és magyarázata.

Illyés *Kegyencét* én a harmadik, legkorszerűbb lehetőségnek érzem a történelmi múlt megidézésére. Nemzeti és egyetemes kapcsolódik össze benne, s amennyire „sorsproblémás“, annyira „modern“ mű is. Merve és fölösleges tehát minden olyan kísérlet, amely egy újabb kettősosztással kísérletezne a mai irodalomban, hiszen ebből logikusan az következne, hogy egy közösség, nemzet vagy nemzetiség történelmi sorsát, sorskérdéseit csak „klasszikus“ formában lehet megírni, a „modern“ irodalom pedig valami másra, idegenre, pontosabban az elidegenedtség kifejezésére jó. A *Kegyenc* csupán egy — noha kitűnő — példa a cáfolat-

hoz, de én ide sorolnám nemcsak Juhász Ferenc lírai eposzát, a szintén Dózsát megidéző *Tétkozló országot*, hanem a parabola felé hajló olyan kisregényeket is, mint Sánta Ferenc *Arulója*, Mészöly Miklós *Saulusa*, vagy számos lengyel kísérletet, az Andrzejewskiét (*A Paradicsom kapui*), a lengyel filmesekét. Érzésem szerint szintén ebbe az irányba mutat a Ciulei rendezte *Akasztottak erdeje*, szemben nemegy látványos történelmi freskóval.

Ezt üdvözlöttük évekkal ezelőtt Székely János költői remekében, a *Dózsában* is.

KÁNTOR LAJOS

Borsos Miklós Ady-
illusztrációja (*Kocsi-
út az éjszakában*)

Leonard Unger

Seven Modern American Poets

Leonard Unger szerkesztésében, különböző írók tollából a kötet a XX. század hét legjelentősebb amerikai költőjét, Robert Frost, Wallace Stevens, William Carlos Williams, Ezra Pound, John Crowe Ransom, T. S. Eliot és Allen Tate életét és költői útját mutatja be. Valamennyien még a múlt században születtek, de a modern amerikai lírát képviselik. Frost felfogásában konzervatív, akit a „pszichikai és a szellemi megváltás“ érdekel, és nem lázadzik a társadalmi igazságtalanságok ellen. Stevens Amerika nagy szerelme, költészete a francia szimbolisták hatása alatt áll. Williams a kötetlen, mérték és ritmus nélküli líra képviselője, Keats és Whitman nagy követője. Pound líráját az intellektuális, a könyvműveltség és a bonyolultság jellemzi, Ransom viszont a szavak szójátékok művésze, akit a költészet elméleti és esztétikai kérdései foglalkoztatnak. T. S. Eliot a meditáló filozófus, vallásos költő; ő csak részben számíthat amerikaiaknak, mert az angolok poeta laureatusuknak választották meg. Tate, a hét közül a legfiatalabb, gazdag képzelőerejű, eredeti költő, s egyben elismert irodalomkritikus. A kötet a hét költő munkásságának tükrében bevezet az amerikai költészet és irodalom egész problematikájába. (University of Minnesota Press, Minneapolis, 1968.)

Farkas Árpád

Másnapos ének

Elkésztett Forrás-kiadvány: szerzője már befutott, ismerjük. Jókora jött Forrás-kiadvány: egyben kapjuk most a

Az utóbbi években a román irodalomtudomány számára létfontosságú kérdéssé vált a kor szívonalan tisztázni a művészi alkotás megközelítésének és értékelésének módozatait, az általános és irodalomesztétika sajátos feladatait, illetve alkalmazni a leszűrt tapasztalatokat a gyakorlati munkában. A viták során két, egymással merőben ellentétes szemlélet és magatartás alakult ki; az egyiket „alkotó“, a másikat „elemző“ szemléletnek nevezhetnők. Hogy miben rejlik egyik vagy másik irányzat lényege, arra itt nem szükséges kitérnünk, a kérdés nagyjából ismert. Csak azért említettük őket, hogy szembeállíthassuk velük a „harmadik“ — véleményünk szerint az egyetlen helyes — utat követő esztétik és irodalomtörténészek álláspontját. E harmadik tábornak egyik legrepresentatívabb román képviselője Tertulian.

Tertulian a nagy elődei és tanítómesterei, Tudor Vianu és George Călinescu képviselte, úgynevezett „tradicionális“ szintézisre törekvő irodalomesztétika hívének vallja magát. Nemrég megjelent *Eseuri** (Eszszék) című kötete alapján ismerkedjünk meg esztétikai elveinek lényegével.

A szakember figyelmét mindenekelőtt a kötetben megjelent írások széles skálája, tematikai gazdagsága ragadja meg. Elegendő néhány címet idézni: *Eminescu és Schopenhauer pesszimizmusa*; *I. L. Caragiale esztétikai nézetei*; *Lucian Blaga költészete és filozófiája*; *Beszélgetés Martin Heideggerrel*; *A marxista esztétika és az irodalmi avantgard*; *A Lukács-ügy*; *A jelenkori nyugati dráma*; *Marxizmus és Teilhard de Chardin filozófiája*. Persze, a tematikai gazdagság egymagában még keveset árul el a Tertulian képviselte irodalomesztétika lényegéről, érdeklődési köréről mégis jellemző. Tertulian az esetek túlnyomó részében korunk művészeti és irodalmi életének azokat a lényeges problémáit veti fel, amelyek megértéséhez, helyes értelmezéséhez és a marxista esztétika szellemében való megoldásához elengedhetetlen feltétel a széles látókör, a kifinomult művészi ízlés, a valódi értékekre ráérző képesség, a kor bonyolult társadalmi és szellemi életének alapos ismerete.

A Tertulian könyvében tárgyalt problémák sok esetben másoknál, az említett „alkotó“ vagy „elemző“ irányzat híveinek tanulmányaiban már jelentkeztek — nemegyszer egyoldalúan, tévesen, sőt gyakran tudatosan eltorzított megvilágításban. Tévedéseik rendszerint a tények, a művészi alkotások egyoldalú szemléletéből, bizonyos szempontok fetisizálásából következtek. Velük ellentétben Tertulian különös érdeme éppen abban rejlik, hogy legújabb kötetében — de régebben megjelent írásaiban is — a tárgyalt problémák minden oldalról való, történeti szempontú megvilágítására törekszik. Így sikerül biztonságosan eligazodnia olyan bonyolult kérdések útvesztőiben, mint

* N. Tertulian: *Eseuri. Editura pentru literatură. București, 1968.*

például Lucian Blaga, Martin Heidegger vagy Teilhard de Chardin filozófiája, Lukács György esztétikája vagy az avantgard művészete. Ennek a körültekintésnek tulajdonítható az is, hogy új megvilágításban és teljesebb értelmezésben jelennek meg nála olyan lezártak és megoldottak vélt problémák is, mint Eminescu költészetének és Schopenhauer filozófiájának viszonya vagy Camil Petrescu esztétikája. E problémák elemzésével Tertulian arra hívja fel a figyelmet, hogy a látszat és a lényeg dialektikus viszonyának a meg nem értéséből vagy e viszony tudatos elferdítéséből törvényszerűen következnek a hibás következtetések; neki sikerül egyaránt elkerülnie a különböző polgári esztétikai irányzatok káros egyoldalúsításait és a vulgáris szociologizálást képviselő kritikuskok és esztéták tévedéseit. Példaként említhetjük Eminescu és Schopenhauer filozófiájának viszonyát vizsgáló tanulmányát; Tertulian rámutat itt a sokáig érvényesnek hitt álláspontok elhibázottságára: vagy egyenlőségi jelet tettek e két életmű filozófiai lényege közé, vagy teljesen alárendelték Eminescu költészetét Schopenhauer filozófiájának (ez főképp a polgári irodalomtörténetben volt szokás), vagy pedig mesterségesen szétválasztották őket (ez utóbbi a vulgárisan szociologizáló kritikára volt jellemző). A valóság viszont az, hogy a két életmű bonyolult viszonyban áll egymással, formális hasonlóságai mögött olyan lényeges, funkcionális különbségek vannak, amelyek meghatározzák sajátos vonásaikat, sajátos értéküket.

Heideggert és más polgári filozófiai és esztétikai irányzatokat illetően hasonló Tertulian álláspontja: kritikátlan dicséretüket vagy teljes tagadásukat egyaránt helyteleníti; a különféle nézetek „racionális magvát”, megjelenésük vagy eltűnésük szükségszerű voltát kutatja. Így olyan lényeges problémákat old meg, amelyekkel kapcsolatban a román irodalomtudományban mindeddig tájékozatlanság és zavar uralkodott.

Tertulian az esszé sajátos változatát műveli. Programszerűen a lukácsi értelemben vett esszének a híve, melynek lényegét, szerinte, a „la totalité” kifejezés tükrözi. Ez Lukácsnál és az ő nyomdokain haladó Tertuliannál a marxista filozófia következetes érvényesítését, az ok-okozati viszonyok felderítését, a látszat és lényeg dialektikájának kidomborítását, a felvetett probléma minden oldalról való megvilágítását jelenti — egyszóval lényeges hozzájárulást a korunk művészetét és esztétikáját mélyrehatóan foglalkoztató kérdések marxista megválaszolásához.

Máté Gábor

Riedl Frigyes Ady-értékelése

Ady értékelésében az 1920-as években a legnagyobb ellentétek csaptak össze. Az egyetem konzervatív tekintélyeinek — a népi-nemzeti irodalom megcsontosodott híveinek — szemében Ady neve még mindig

költő versekbe szórt egész világot. Költői világ ez: képekbe villan az élő élet, a valós valóság mámorából. „Rezdüljön minden — mihez hozzáérek!” — s reng is, színben gomolyog, érzelemben szirmosodik a kisváros, a szülőföld, az ősök emléke, a kamaszi szerelem s az érdemes rendet sürgető ifjú-férfiúság. „Szél, ó, szél, ne hagyd, hogy puha kóca — a nyugalomnak befonjon mindent, ami él” — hirdeti a huszoneves költő, aki nem külső hangzatosságokban, hanem immár mély-magából figyeli a forradalmat. Világnézete: alkotó boldogság-adás mindenkinnek. Szerelme: kereső, termő tisztaság. Őszinte pőreségéből „szigorú józanság sűt”, s fűti „a föld kihülő-szép arcát”... Lászlóffy Aladár — „a költő szavába vágva” (remek előszó-cím!) — így állítja ki a lírai káderlapot: „ez a könyv, a maga repülő-tér-pedantériával elrendezett indulataival és hangulataival maga a szabadjára engedett robbanó fiatalság mégis.” (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Balla Zsófia

A dolgok emlékezete

A mindennapjainkat körülvevő, nélkülözhetetlen dolgok gyakran kihullnak látószögünkéből, mint az a műemlék, amely mellett naponta elhaladunk, s amelyet csak egy idegen figyelmeztetésére veszünk ismét észre. A tizenkilenc éves tehetséges költő kötete ilyen figyelmeztetés. Verseit olvasva érzékeljük a kávéillatot, a boggyó csettintését a bokron, s ahogy este felvisít a kályha, és nyújtva felejtí a nyelvét, vagy ahogy a sötét, meleg szobában a forgó lemezekről por-szerűen kihull néhány sugár. A dolgok lényegét rendkívül egyénien ragadja meg, s tö-

téka

mören, pársoros versben vetíti vissza. A szerző éveinek számát ismerve, ez az első kötet további szép sikereket ígér. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Szabó Zoltán

Enekelj csak, Simon testvér

A kötet írásainak líraiságát nem a monológ, hanem az írói látásmód adja. Az elbeszélések tematikája széles skálájú: legtöbbjük a munkások világába vezet, napi problémáikat egyetemes emberi szintre emelve jeleníti meg az író. A gondolkodó ember nyugtalanságának, az egyéniségüket a közösség problémáival összhangban kiélő egyéneknek a világa ez, de találkoznak itt félrecsúszott, önmagukat meddő tettekben kereső hősökkel is. Mindez a műfaj követelte keretek között, az ellentétek és az események dinamikájával valósul meg. Szabó Zoltán közösség-eszményéről már eddig megjelent könyveiből is meggyőződhattünk, s most ugyanerről vallanak ötödik kötetének novellái, elbeszélései, karcolatai. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

M. I. Finley

Lumea lui Odiseu

A cambridge-i egyetem professzorának már több nyelvre lefordított műve most *Liliana* és *D. M. Pippidi* fordításában, és az utóbbi előszavával román nyelven is megjelent. Finley, a klasszikus ókor lelkes kutatója elsősorban a társadalmi kérdések iránt mutat érdeklődést. Műve a legújabb kutatások és a B-vonalas írás megfigyése alapján feltárt szövegek tükrében, az annyi vitára alkalmas nevek, utalások, földrajzi vonatkozások

a hazafiatlanságot, az erkölcstelenséget és az érthetlenséget jelentette. Ebben a korszakban Riedl Frigyes volt az első budapesti egyetemi professzor, aki Ady költészetének újságát és nagy jelentőségét felismerte, és értékelését is elkezdte. Riedl már az 1910-es években több munkájával és számos előadásával szembeszegült a hazafiaszkodó irányzattal. Elég itt csupán a kuruc balladák kérdéséről írt munkájára, valamint a századvégi „kozmpolitikáról“, Reviczkyről, Komjáthyról és Vajda Jánosról szóló előadásaira utalnunk. Riedl szívesen és szeretettel beszélt Ady elődeiről, és ezzel tulajdonképpen már Ady értékelését is előkészítette.

Beöthy Zsolt után Riedl modernebb, hajlékonyabb irodalmi felfogást alakított ki, tanítványainban felébresztette az érdeklődést a költészetben megnyilatkozó finomabb, bonyolultabb érzelmek és az ezekkel összefonódó újabb irodalmi törekvések iránt. Egyetemi előadásainak azonban csak egy kis része jelent meg utólag nyomtatásban, legnagyobb részük csak sokszorosított jegyzetben terjedt. Egy ilyen *gyorsírói jegyzetben* maradt meg számunkra Ady Endréről szóló, ma már nagyon kevésbé ismert előadása. Szövegét Fülöp Károly állította össze budapesti egyetemi hallgató korában, és 1919 augusztusában, a Tanácsköztársaság bukása után hozta el Nagyenyedre. Eszerint Riedl az Adyról szóló előadásokat 1919 március-áprilisában tartotta a pesti egyetemen, tekintélyével megalapozva egy nyugtalan, átalakuló korszakban Ady költészetének alaposabb, tudományos vizsgálatát.

Riedl előadásainak van minket közelebből érdeklő története is. Fülöp Károly ugyanis mint fiatal enyedi tanár az előadás jegyzetét odaadta Áprily Lajosnak, aki akkoriban a Bethlen-kollégiumban a magyar irodalmat tanította. Ismeretes, hogy az első Ady-kötetek Enyeden Áprily Lajostól kerültek más fiatal tanárok és tanítványok kezébe, és hogy Áprily irodalmi előadásaiban már a világháború éveiben is szóhoz jutott a modern magyar irodalom. A világháború után a Beöthy-féle irodalomtörténet már teljesen elavult, de még mindig használatban volt. Áprily az 1921–22-es tanévben (ekkor tanította a VIII. osztályt) minden tankönyvtől függetlenül tért át a modern magyar irodalom előadására, és a *Nyugat* jelentősebb költőiről is beszélt. Adyról szóló magyarázataiban felhasználta Riedl Frigyes említett egyetemi előadásait, és Ady költészte ebben az évben Enyeden már az érettségi-tételek között szerepelt (az érettségi-tételeket ekkor a vizsgáztató tanár állította össze, és ő irányította a tételek kiosztását is). Az Ady-tétel 1922-ben az osztály irodalmilag legképzettebb tagjára, Szász Árpádra esett (ma Kolozsvárt főiskolai tanár).

A Riedl-féle előadás szövege ezután Kolozsvárt megjelent az *Ellenzék* 1925. 3. számában. A napilap mellékletét Kuncz Aladár szerkesztette Áprilyval, így ók kétségkívül Riedl Frigyes nálunk is jól ismert tekintélyével akartak hozzájárulni Ady erdélyi értékelésének megerősítéséhez. A Riedl-féle előadásnak

az erdélyi értelmiség elég jelentős részére lehetett izlésformáló hatása, számolnunk kell különösképpen azzal, hogy hozzájárult az ifjúság és a haladó szellemű erdélyi írók Ady-képének kialakításához. Amikor Riedl Ady-portróját kiemeltük a feledésből, együttal a romániai magyar írók Ady-értékelését is megközelítjük.

Adyt mint korunk nagy újító költőjét jellemezte Riedl, de ezt az újítást elsősorban kifejezésformáiban látta meg. Költészetének első fő sajátossága, Riedl szerint, szimbolizmusa. Ady az egész költői világ legszimbolikusabb költője volt, mondta. Kifejezésformáját az jellemezte, hogy szimbólumai távoli vonatkozásúak. Ady nem tartotta szükségesnek, hogy a hasonlított és a hasonló szoros kapcsolatban legyenek, inkább a jellemzőt kereste. Ezzel a költészet újabb irányzatát indította meg, tehetjük hozzá, hiszen Adynak éppen ezt a sajátosságát fejleszti tovább József Attila.

Ady másik jellemző vonása Riedl szerint a „lírai félhomály”. Költészete eszerint: „szimbolikus hangulathelyzetek félig megvilágítva.” Csak ezután tért át Riedl Ady költészetének új tartalmára. Ő az „elégedetlenség költője”, mondotta. Elégedetlensége a magyar közállapotok, a kulturális és gazdasági elmaradottság ellen nyilvánult meg. „Nincs magyar költő — folytatta —, aki a magyar nemzeti érzést az övé-nél szuggesztívebb erővel tudta volna megszólaltatni.” Riedlnek ez a megállapítása, mint a bomba, csapott le az Adyt meg nem értők és elátkozók szájas seregébe, Ady híveinél és megértőinél viszont teljes megértésre talált.

Új és lényegbevágó volt Riedl következő megállapítása is Ady szerelmi költészetéről: „Ady a tragikus Erost fejezte ki.” Nála a szerelem „démonikus lelki kényszer, amely letiporja”. A szerelemmel gyakran társul a halál gondolata is, és sokszor bizarr, különös vagy naturalista formában jelenik meg.

Riedl előadásában végül összehasonlította Tompa Mihály és Ady szimbolizmusát. Rámutatott a köztük levő lényeges különbségekre, és jellemzését így foglalta össze: „Ady képzelete lényegében szimbolikus”. Költészetét éppen ebből a szempontból kiindulva osztotta fel három korszakra: 1. a hagyományos költészet korára, 2. a szimbolizmus és 3. a homályos szimbolizmus korára.

Riedl felismerte azt, hogy Ady új utakon jár, új érzélemlágyot fejezett ki, és lelki alkata is gyökeresen különbözött az előző, nyugalmasabb kor költőitől. Ady társadalomszemlélete, forradalmi érzés- és gondolatvilága azonban teljesen idegen volt számára. Lényegében a múltat védelmező politikai beállítottsága akadályozta meg abban, hogy Ady költészetének mozgatórugóit meglássa, és annak társadalmi összefüggéseibe is behatoljon. Riedl ezeket gondosan elkerülte, de Ady nagyságát, költészetének újságát teljes együttérzéssel méltatta, és igyekezett azt átélni. Az addigi, hivatalos felfogás számára meghökentető és megbotránkozató lehetett az a megjegyzése,

figyelman kívül hagyásával, a hősi eposz elbeszéléseire támaszkodva mutatja be Odüsszeusz világát. Arra a forradalmi megállapításra jut, hogy az Odüsszeiában megrajzolt társadalom jóval későbbi, mint a másik hősi eposzban, az Iliászban feltáruló társadalom. Ugyanis benne a törzs, a nemzetiség már alig szerepel, viszont annál fontosabb a családközösség (oikia) gazdasági és társadalmi jelentősége. Következésképpen a két eposz szerzője nem lehet azonos, mert az Odüsszeia a törzsi társadalom bukása, a görög városállam, a polisz kialakulása közötti időszakot, a „hősi énekek” korát ábrázolja. (Editura științifică, 1968.)

Gúzs Imre

A furulyás

Úgy tűnik, a Forrás-sorozat szerzőinek legutóbbi dömpingszerű jelentkezésében közös sajátosság: a minél hamarabb kötettel való rendelkezés vágya. A nagybányai Gúzs Imre novelláinak legtöbb hőse a hétköznapi élet morális problémáival vívódik. Miniatűr remeke. A furulyás, sikerültebb írásainak (A játék vége, A mélyből a csillagokig) lírai hangvétele, valamint a szereplők tetteinek hiteles lélektani motivációja azt bizonyítja, hogy kár volt annyira sietnie a szerzőnek kötetével, többi novellája kiérlelésével egyértelműbbé tehetné volna indulását. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Mandics György

Gyönyörű gyökerek

A szürke mezők szerelmese, zúgó esermelyek, rakoncátlan vizek énekese Mandics György. Ott az ő világa, ahol a sza-

téka

mócák illatával, parázsló levegőben búvós pacsirták és piros bogarak röpködnek: a keserű füvek, homokos saláták, meszes héjú csigák szerelmének titkos bizalmasai. A világ minden útjára induló költő az eperfák tűnődő madarai közt, füves síkságokon „elfulladva porban és elfulladva hóban” kiált emberi segítségért. Forrás-kötetében a balladisztikus hangvételt szeretné megütni, csak hogy témáiban még elég szegényes, és stílusán sem fénylik még át az egyéniség jele. (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Vita Zsigmond

Tudománnyal és cselekedettel

Vita Zsigmondnak szinte egész élete az enyedi Bethlen-kollégiumhoz és annak könyvtárához fűződik. Ebből az egészséges szimbiozusból hajtott ki most megjelent tanulmánykötete. A könyv címe is szimbólum: Bethlen Gábornak, és a kollégium hírneves professzorának, Pápai Páriznak jelszavait egyesíti, mert „az erdélyi tudósok és írástudók az évszázadok folyamán életükkel és küzdelmükkel” ezt valósították meg. A Bethlen Gáborról szóló tanulmányok élesebbé teszik a nagy fejedelem szellemi arcképét. Megismerkedünk a kollégium irodalmi és tudományos törekvéseivel, Apáczai Csere János, Bethlen Miklós, Pápai Páriz munkásságával, az iskola színjátásának történetével, a keleti nyelvek művelőivel. Élvezettel olvassuk az Enyedhez kevésbé kapcsolódó — az első kolozsvári lapszerkesztőről, Bolyai Farkas Schiller-fordításáról, Szász Károly politikai munkájáról, a hazai könyvkereskedelem múltjáról és az első hazai magyar lapokban tükröződő román irodalomról szóló — szép írásokat. Vitára

hogy sokan Adyt már Arany fölé helyezik. Ha a korabeli, konzervatív Arany-képre gondolunk, akkor megérthetjük ennek a gondolatnak merészségét és erősítő hatását.

Az Adyval foglalkozó korabeli irodalom egyes gondolatait csírájában már Riedlnél is megtaláljuk. Ady nemzeti és szerelmi költészetét valószínűleg éppen Riedlből kiindulva magyarázták utána (Makkai Sándor). Nem lehet véletlen az sem, hogy Ady költészetének Riedl jellemezte vonásai hatottak különösképpen az egykorú romániai magyar költőkre (Áprily Lajos: *A zarándok*; Tompa László szerelmi költeményei). Riedl egyetemi előadásait ezért be kell illesztenünk Ady hazai értékelésének jellemzésébe.

Vita Zsigmond

Anton Straka idézése

Gaál Gábor írta a régi *Korunk* 1938-as évfolyamában a kiváló cseh szocialista költő, Frantisek Halas *Anyóák* című, magyarul megjelent verseskötényéről: „Hogy a vers így átelevenedik, az a költőn kívül a fordító bravúrja, s ez a bravúr annál szebb, mert Anton Straka, a fordító, anyanyelvéről hozta át magyarra. Anton Straka nevét különben nemcsak költői képessége miatt kell újból megemlítenünk oldalainkon, hanem mert a csehszlovák—magyar kultúraközeledés jó ügyét... a többségi oldalról szolgálja...“ Az idézetből kitűnik Gaál Gábor őszinte tisztelete, s az is, hogy Straka neve, munkássága nem először kerül szóba a folyóiratban. Ma csak a szakemberek tudnak róla. Őszinte örömmel olvastuk hát Kemény G. Gábor emlékező tanulmányát: *Anton Straka budapesti évei* (Az MTA II. Osztályának Közleményei, 17. 1968) a jeles kultúrdiplomata születésének 75. évfordulója alkalmából.

Kemény G. Gábornak, az ismert történésznek — aki a román—magyar kulturális kapcsolatok feltárása terén is elévülhetetlen érdemeket szerzett — ez az alapos tanulmánya előljáróban Straka vallomását idézi József Attiláról. „Legjobb barátaim közé tartozott” — írta Straka 1940-ben az egyik prágai irodalmi folyóiratban. 1941-ben a Gestapo feldúlta otthonát, elhurcolta az író, a kulturális kapcsolatok ihletett tudósát, megsemmisítette egy termő élet gondosan ápolt irodalmi hagyatékát. A József Attiláról megjelent emlékezés ezért több baráti megnyilatkozásnál. Kordokumentum, mint Fábry Zoltán mondaná. Utolsó tisztelegés József Attila és a szomszédos népek közötti kapcsolatok nagy ügye előtt, amelyet elhurcolásáig híven, agya és szíve minden rezdülésével szolgált.

Straka 1925-ben került Budapestre, mint a cseh-

szlovák követség sajtóattaséja, és 1936-ig maradt állomáshelyén. Kemény G. Gábor tanulmánya röviden áttekinti Straka egész pályafutását, bővebben pedig ezt az időszakot mutatja be. Anton Straka az első időben a magyar irodalmi és művészeti viszonyokat tanulmányozta, majd 1932-től megkezdte nagy népszerűsítő munkáját. Ezekben az években a budapesti csehszlovák követség sajtóattaséja valósággal mozgósította a magyar kulturális életet, és eddig nem tapasztalt írói tömegérdeklődést keltett a cseh és szlovák líra, kivált a cseh szocialista költészet rangelsői, Wolker, Hora, Halas, Biebl és mások versei iránt.

Tudatos munkása volt a népek, irodalmak közeledésének. 1931-ben így nyilatkozott: „Hogy a nemzetek egymást megérthessék, előbb meg kell egymást ismerniök... Mindig nagyon boldog vagyok, ha kölcsönös kulturális akciók szerény munkása lehetek, s bizton remélem, hogy a jövő mindinkább meg fogja ezeket a törekvéseket könnyíteni.“ Ő is igyekezett segíteni ebben a jövőnek. Fáradhatatlan munkát végzett azért, hogy a legjobb magyar költők és írók megismerjék a cseh és szlovák irodalmat. Németh László is visszaemlékezik *Az én cseh utam* című tanulmányában arra, hogy Straka azonnal személyesen elhozta neki a kért cseh irodalmi műveket. Az attasé rendszeresen eljárt az irodalmi kávéházakba, és később saját lakásán rendszeresített minden péntek este irodalmi összejövetelt. A péntek esték gyakori vendége volt Kosztolányi Dezső, Földessy Gyula, Kasák Lajos, Lesznai Anna, Komlós Aladár és Nádass József, akinek társaságában két cseh regényt fordított magyarra. Eljárt a Straka-lakásra József Attila, Ilyés Gyula, Féja Géza, Ignóty Pál, Németh Andor, Remenyik Zsigmond. Ezekben a „péntek esteken“ formálódott ki a szomszédos irodalmak megismerésének igénye. Itt beszéltek meg az 1936 tavaszán a pesti Renaissance és a pozsonyi Prager kiadónál azonos tartalommal megjelent *Cseh és szlovák költők magyar antológiája* műfaji, műfordítási problémáit.

Straka maga is kiváló műfordító volt, mégpedig cseh és szlovák nyelvről magyarra és magyarról cseh nyelvre is kitűnően fordított. Gaál Gábor magyar nyelvű fordítását dicsérte. Straka tolmácsolásában jelent meg cseh nyelven 1936-ban Prágában Móricz Zsigmond *Légy jó mindhalálig* című regénye. Őt éven át dolgozott a magyar lírát bemutató cseh irodalmi antológián. Ennek eredménye az 1940. február 8-án Prágában tartott Ady-est. Több mint száz magyar vers csehre való átültetését végezte el, de a Gestapo meggátolta a lírai antológia megjelenését.

Külön kell szólni József Attila és Straka őszinte barátságáról. Straka, a szerkesztő, kiváló megérzéssel József Attila műfordítói művészetére építette fel cseh lírai antológiájának legnehezebb részét. Szerkesztő és műfordító egyaránt remekelt, az antológia József Attila-fordításai késő nemzedékek számára is példát adnak mind a mesteri tolmácsolásra, mind arra, hogyan hitt ez a két, korát megelőző alkotó szellem a népek közötti megértés realitásában.

jól ráillenek azok a szavak, melyeket maga mond az erdélyi tudósról: „Visszavonultan, magányosan dolgozott... de ezt a magányt magaslattá, kilátóhellyé építette ki.“ (Irodalmi Könyvkiadó, 1968.)

André Gide

Anthologie de la poésie française

A XX. század kiváló írójának André Gidének igényes válogatásában jelent meg nemrégiben a francia költészet antológiája, melynek tulajdonképpen célja megcáfolni A. E. Housman angol költő azon bírálatát, miszerint Franciaország képtelen Villontól Baudelaire-ig egyetlen eredeti költői tehetséget is felmutatni. A kötet nyolcszáz év 78 alkotójának mondhatni legjobb verstermését nyújtja, a XIII. században élt Rutebeuftól a XX. századi Raymond Radiquet-ig. Ezt a hatalmas korszakot olyan híres nevek fémjelzik, mint Villon, Ronsard, Hugo, Baudelaire, Verlaine, Mallarmé, Valéry. Természetesen a költemények kiválasztásában Gide egyéni ízlését követte, igyekezett számítani a túlságosan ékesszóló, érzélgős vagy pátosszal telített verseket. A kötekből tisztán rajzolódik ki a francia költői gondolkodás sajátos világa, emberi-művészeti profilja. (Gallimard, 1968.)

John Roach

A Bibliography of Modern History

Részint a második világháború után megjelent 12 kötetes New Cambridge Modern History könyvészeti anyagból, részint a szaktudós általános tájékoztatására szolgáló értékes munka. Három nagy részre oszlik, és mindegyik a cam-

téka

bridge-i újkori történet négy-négy kötetének felel meg. Mindegyik korszakon belül különböző — gazdasági, társadalmi, szellemi élet, nevelés, tudomány, alkotmánytörténet, politikai elmélet és nemzetközi jog, hadművészet, vallás, a nagy európai és tengerentúli államok története — címek alatt rendszerezi az anyagot. Állandó bibliográfiai utalásokkal biztosítja a kutató alapos tájékoztatását. Amilyen gazdag és sokszínű az összegyűjtött anyag a nagy, főleg a nyugati államok vonatkozásában, olyan szegényes a kis, elsősorban a kelet-európai államok történetének bemutatásában. A román történelemre vonatkozóan Seaton-Watsonnak 1934-ben kiadott munkáját és Nicolae Iorga Geschichte des Rumänisches Volkes című művét idézi. (University Press, Cambridge, 1968.)

Virgil Vătăşianu

Istoria artei europene. I. Epoca medie

Az eredetileg egyetemi tankönyvnek készült, nagyszabású művészettörténet az előszó és a bevezető után négy nagy részben és számos fejezetben az európai középkori művészetet tárgyalja a III. századtól a XVI. század első feléig. Az első rész a középkori művészet feltételeivel, a rabszolgatartó társadalom válságával, a korai keresztény és bizánci művészet kezdeteivel foglalkozik. A második a feudalizmusra való átmenet korának (VII—IX. sz.) keretében bemutatja Közép- és Nyugat-Európa, valamint Bizánc meg az arab országok művészetét. Ezt a feudalizmus korai szakaszának bizánci, orosz, arab és román művészete követi, majd az utolsó rész a XIII. századtól a XVI. század első feléig ter-

Kemény G. Gábor tanulmányához — amelyből bőven idéztünk — egyetlen dolgot fűznénk hozzá. Állítólag Anton Straka, mikor visszaköltözött hazájába, több Eminescu-vers fordítását is magával vitte, József Attila tolmácsolásában. Tudunk József Attila román műfordításairól, az Eminescu-versekről azonban nem. Úgy tetszik, hogy Straka, aki nem tudott románul, e fordításokat segédanyagként akarta felhasználni tervezett Eminescu-fordításaihoz. Talán József Attila halála, talán a második világháború vihara megakadályozta e fordítások visszaküldését. Érdeemes volna ilyen szempontból is átnézni Anton Straka irodalmi hagyatékát. Hátha József Attila Eminescu-fordításait rejtegeti?

Beke György

Hét bemutatkozás

Egy év leforgása alatt hét prózai Forrás-kötet.* Sok érdekességet, felfedezni valót ígérnek egyenként is, de főleg egymás mellé állítva. Fiatal, jórészt a huszonevesek nemzedékéhez tartozó írók akarják közölni bennük a világról, az emberről vallott hol tudatos, hol inkább ösztönös véleményüket. Van-e bennük közös az egy nemzedékhez való tartozás tényén kívül? Nehéz erre a kérdésre egyértelműen felelni.

Mindannyian a máról akarnak érdemlegeset mondani, adott köznapi témához azonban többféleképpen is lehet nyúlni; valamilyen személyes reflexió, érzelem, hangulat megörökítésére törekedni a történet kapcsán, vagy — s ez már nehezebb — a jelenségen felülemelkedve általános emberit, a mában gyökerező örökérvényűt kutatni s meglegelni. Magam is e nemzedékhez tartozom, azt keresem hát, hogy mi az, amit az engem is körülvevő valóságból csak ők, vagy ők jobban, alaposabban ismernek, közlésre alkalmasnak látnak.

Ami legelőször tűnik szemünkbe: mindannyiukat foglalkoztatja a kisemberek világa, életformája. Igaz, az olvasók nagy része kedveli a kis, a mindennapok világából táplálkozó — olykor színes, máskor laposabbra sikerült — „életizű” jeleneteket. A kényelmes olvasó szereti viszontlátni mindennapjait, ha lehet, rózsaszín körítéssel, kedveli az emésztését és az álmát egyáltalán nem befolyásoló írásokat. Az igényesebbek viszont jobban szeretik, ha egy-egy „rázósabb” írás is akad a kezükbe, ha napokig, hetekig eltöprenghetnek egy-egy hősön vagy helyzeten. Ha végig-

* Bagdi Sándor: *Fura intermezzo*; G. Balogh Attila: *Gesztenyék és ecetfák*; Domokos Eszter: *Szárnyas bokával*; Gúzs Imre: *A furulyás*; Kocsis István: *Egyenletek*; Szenyei Sándor: *Adjatok jelvényt Katznak!*; Vári Attila: *Vérés nap*; Irodalmi Könyvkiadó. Bukarest. 1967—1968.

olvassuk ebből a szempontból a köteteket, máris szembetűnnek az egyes szerzők és írásaik közti különbségek. Vári Attila és Szenyei Sándor idevágó írásainak összehasonlításával jelezhetjük ezt a legjobban.

Szenyei közvetlen közelről ismeri a külvárost, az üzemetek, a kisemberek életét, olyannyira közelről, hogy nem is tudja magától kellő mértékben elidegeníteni hőseit, bizonyos objektivitással láttatni őket. Talán két karcolat emelkedik ki kötete kissé szürke átlagából. Egyrészt *Az áruló*, amelyben biztos érzékel eleveníti meg a háború utáni idők szenvedéseire visszaemlékező fiút, akit az évek óta nem látott apa megjelenése saját gyilkos voltára döbbsent rá. Másrészt *A folyosón* című, amelyben egy elzúllott lány apjának tragédiáját rajzolja meg. Úgy tűnik, hogy ezekben nem annyira közvetlen élményeit dolgozta föl, jobban is rostál, ésszerűbben csoportosít. Mert karcolatai, novellái többnyire kerek, jól megfogalmazott leírások, enyhébb vagy erősebb moralizáló jelleggel, itt-ott bizony szentimentális kifutással. A szereplők, bármennyire is köznapiak, mint irodalmi hősök életképtelenek. Ez főleg a novellák csattanóiban válik nyilvánvalóvá. Jó részük mintha most lépett volna elő az ötvenes évek eleji tankönyvekből. Nem meggyőző például a *Reszli* becstelen úton mesterré lett főhősének pohár fröccs melletti hirtelen bűnbánata és megtérése, vagy a *Logarlec* üzemi szarkájának meglepetésszerű fölmagasztosulása a szerelemben, akárcsak a *Facsemetek* sofőrjének rohamszerűen feltörő növény- és törvénytisztelete.

Ezzel szemben Vári Attila *Pletyka negyven platán körül* című hosszabb lélegzetű írásában hiába is keresnők a köznapi értelemben vett valóságérteket. Mégis sokkal tömörebben, lényegretörőbben tudja megfogalmazni mondanivalóját, mint Szenyei. Az elbeszélés hordapuzsztai fiatal tanítója nagyanyjától hallottak alapján elmond egyet s mást a kisvárosból a falujába vándorolt negyven platánról s az egykor azok alatt meghúzódó házak lakóiról. Nyilvánvaló, hogy a történetnek már itt említett váza is jelképes funkciójú. Vári egyéni szimbólumrendszert dolgozott ki. Persze, mint minden szimbólumrendszer, ez is sokféleképpen értelmezhető. Három lehetséges értelmezésre hívnám föl a figyelmet:

1. A platánokban testesül meg a kispolgárok menekvősvágya. A platánok ki tudják magukat szakítani környezetükből, a kisemberek erejéből viszont csak egyfajta szellemi emigrációra futja. A sok rögeszme, a furcsaságok mind-mind amolyan senkiföldjei, ahol vágyaik teljesülhetnek, vélt vagy valóságos képességeiket gyümölcsöztetni tudják. Olyan jól megformált típusokkal találkozunk itt, mint a mozonyvezetőből cipésszé vedlett Kázmenc, aki szívesen mesél a Kanári-szigetéről, az utcaseprő, aki művészi értékű szobrokkal és képekkel tölti meg szobája falát, vagy Zugai Nándor, a katolikus színjátszókör önkéntes díszlettervezője, aki „forradalmasítani” akarja a színházelméletet.

2. A platánokkal jelképezett városi civilizációval a kispolgári életforma betör a városról a falura. Egyszerre mindenki hűtőszekrényt, televíziót, motor-

jedő korszak gótikus, bizánci, olasz, orosz és arab művészetét öleli fel. A legtöbb művészettörténeti monográfiától eltérően az értékes munka nem tájközpontú, vagyis nemcsak Nyugat vagy Dél, hanem egész Európa művészi fejlődését tárgyalja, kellő helyet biztosítva benne a hazai művészettörténetnek is. A 680 lapra terjedő kötetet megfelelő könyvészeti anyag, technikai és ikonográfiai szakkifejezések jegyzéke egészíti ki. Értékét nagyban emeli a jól megválasztott, több mint 800 illusztráció. (Editura didactică și pedagogică, 1968.)

Camil Mureșan

Iancu de Hunedoara

Javított és bővített kiadásban jelent meg a kolozsvári egyetemi tanár Hunyadi Jánosról írott monográfiája. Amint a szerző az idegen nyelvű összefoglalásokban megvallja, műve, amellelt, hogy tudományos fokon tájékoztatja az olvasót Hunyadi János koráról, életéről, hadvezéri és magyar kormányzói tevékenységéről, „előgim arról a XVI. század előtt élt legnagyobb román származású történelmi személyiségről, aki jelentős szerepet játszott a világtörténelemben”. A bevezetőben a Hunyadi Jánosra vonatkozó fontosabb történeti forrásokat és feldolgozásokat elemzi, majd az első fejezetekben a török birodalom felemeikedését, „a félhold támasztotta vihart” és Hunyadi János származását mutatja be. Ezután tíz fejezetben át a nagy hadvezér és politikus fényes pályafutását, hősi harcait, a dunai népek egységes törökellenes megmozdulásait, közös küzdelmét tárgyalja. Az utolsó fejezet Hunyadi személyiségét és történeti jelentőségét méltatja. Az idegen nyelvű — angol, orosz, német —

téka

összefoglalásokat könyvészeti anyag követi. A szép és jól megválasztott illusztrációk csak növelik a tartalmat, a szerző önálló gondolkodását és felfogását tükröző munka értékét. (Editura științifică, 1968.)

Political Theory and the Rights of Man

Tíz angol, kanadai, amerikai, francia és nyugatnémet társadalomtudós tanulmányainak közös témája: a politikai elméletek és az emberi jogok. A szerzők egyik csoportját a természeti és emberi jogoknak Hobbes és Locke filozófiájában, s az igazság eszméjének a liberalizmusban jelentkező problematikája foglalkoztatja. Mások a téma gyakorlati megkülönböztetésére vállalkoznak: a reális és feltételezett emberi jogokat, az emberi és állampolgári jogok egymáshoz való viszonyát, az emberi jogok nemzetközi védelmének problémáit tárgyalják. Különösen érdekesek azok a fejezetek, amelyek azt latolgatják, vajon az egyetlen emberi jogok közé besorolható-e a gazdasági és szociális jogok. A szerzők a mai haladóbb polgári világ szemlélet álláspontját képviselik. (Indiana University Press. Bloomington, 1968.)

D. Tudor

Orașe, țirguri și sate in Dacia Romană

A bukaresti egyetem professzora óriási tényanyagot gyűjtött össze, és ennek tükrében, inkább leíró, mint elemző módszerrel, három nagy fejezetben mutatja be a római kori Dácia városait, vásárhelyeit és falvait. Az első rész Délnyugat-Dáciát, lényegében a későbbi Bánság területén fekvő városokat, gazdasági és kulturális központokat, tárgyalja. A második Észak-Dácia cí-

kerékpárt vesz kis pénzből, elkényelmesednek, de főleg elanyagiasodnak az emberek. Egyetlen kivétel Racsó, a faluszelei cigány, aki fűtőül a világra, és nem adja fel emberségét a „civilizációért“.

3. Kissé filozofikusabb értelmezés, hogy az emberek nem képesek reális kapcsolatokat fenntartani a világgal, s a természet, jelen esetben a nagyon plátán, megunva e fölszínes kapcsolatot, föllázad, s önálló, az embertől független életbe kezd.

Valahol a Szenyei és Vári idézett elbeszéléseivel érzékeltetett két véglet között a felelőn állanak kötetekkel G. Balogh Attila és Gúzs Imre. Jobban el tudják idegeníteni hőseiket maguktól, s jobban ábrázolnak, mint Szenyei. G. Balogh legjobban sikerült novelláiban szemléletesen írja le a környezete miatt akaratgyengévé vált, helyét nem találó fiatalembert (Csend), a szüleinek látszólagos harmóniába, egyéértébe burkolt becstelenségére ráébredő katonafiút (Töprengés), a társtalan magányában emberségét féltő agglagelynt (Törött ág). Írásainak fő veszélye, hogy túlbeszéli őket, kevesebbel talán többet mondana. Király László kritikája (Utunk, 1025.) elsősorban a művészi sűrítés vonatkozásában megszívlelendő.

Gúzs Imre címadó karcolatával, az ars poetica-számba menő A furulyással ígér a legtöbbet. A művészember és közönsége örökös szembenállását kezdő írónál szokatlanul tiszta, árnyalt, szemléletes formába önti. Remélhetőleg ő maga sem lesz hajlandó „olyan nótát húzni, ami nincs meg az ő furulyájában“. Hasonló témához közeledik, noha a humor oldaláról, Bagdi Sándor is. Különösen a mindenfajta emberi hitványtságot keserű ironiával kifigurázó Majom a ketrecben című szatírájában. Szomorú, de vannak pillanatok az ember életében, amikor szeretne inkább torzonborz majomná válni, s emberi értelemmel, de egy fa tejéről szemlélni az emberinek mondott majom-valóságot. Ebben az írásában Bagdinak sikerült leküzdenie az ötlethalmozás humoristákat — s őt különösen gyakran — fenyegető veszélyét; megteremtett egy jól kiaknázható, szerencés szatirikus alaphelyzetet, amelyre aztán fölfűzhetette a máskor egymás rovására ékeskedő, egymást agyonverő leleményeit.

Természetszerűleg fontos helyet foglal el a vizsgált kötetekben az érzelmi és szellemi érés problematikája. Úgy tünik azonban, hogy túl friss még legtöbb induló írónkban ez az élmény, semhogy kiemelkedő írás születhetne belőle. A mai kamaszokat legelemzőbben Vári mutatja be a Felmentés és a Véges nap című írásaiban, de ide sorolhatjuk Gúzs Imrénék a két szülő közt a „pad alatt“ maradó gyermekek társatlanságát megrajzoló sikerültebb írásait is (A játék vége, Tartozni valakihez).

Különösen sokat foglalkozik kötetében a fiatalokkal Domokos Eszter. Kár viszont, hogy mint a „gyöngébbik nem“ képviselője, nem használja ki eléggé helyzeti előnyét. Épp azt hiányolom, amit kötetének előszóírója kiemel, azt az egyfajta nemes bosszúállást, amellyel végre kellő színvonalon ábrázolná a mai nőt. Pedig jó néhány elbeszéléseben foglalkozik a fiatal lányok világával, és rendkívül olvasmányosan, már-már veszélyes könnyedséggel tud megeleveníteni

téka

helyzeteket, történeteket. A kötet címadó novellája, amely fiatal, most végzett értelmiségieket állít élénk, a legjobbak közé tartozik e tárgykörből a hazai termében. Mégis, legsikerültebb írásának a *Csend, hó, flekken* című tartom, amely tömör, lényegretörő szerkezetével is kiemelkedik írásai közül.

Noha Kocsis István sok novellája ugyancsak helyüket kereső fiatalokat idéz meg, ezek legtöbbje nem marad meg a közvetlen közlés szintjén, hanem tovább megy az általánosításban, az emberi helytállás lehetőségét és parancsoló szükségességét példázza. Legjobb novellái (*Ha már ilyesmire vetemedtél, Megrebbent szemeket kereselek*) és a kötetben közölt drámája (*Megszámláltatott fák*) alapján ezt tartom rá leginkább jellemzőnek. A dráma, amely már az *Utunkban* való megjelenésekor élénk visszhangot és vitát váltott ki, sok-sok fekete-fehér háborús témájú művel szemben óriási előnnyel rendelkezik: nem próbálja leegyszerűsíteni a konfliktust a gaz ellenség és a hős honvédó szembenállására. A darab főhőse, a lehető határokon belül manőverezni próbáló Hans Ranke őrnagy, maga is vívódó, tépelődő ember, mindenképpen tragikus jellem, a szó klasszikus értelmében. Egyfajta erkölcsi relativizmus képviselője ő, aki — mint a drámából kiderül — akarata ellenére vált egy falu gyilkosává. A vele szemben álló Komárk tanár szintén tragikus döntés elé kerül: vagy teljesíti Rankének azt a követelését, hogy rábeszélje a bányászokat a munka főlvételére, és ezzel megkímélje Rankét és a várost is a tömeggyilkosságtól, vagy pedig az antifasiszta küzdelem átfogóbb érdekeit szem előtt tartva, vállalva az emberáldozatot, visszautasítja az ajánlatot. Komárk végül is az utóbbi megoldást választja — s ezzel egyfajta maximalizmus megtestesítőjévé válik. A darab éppen attól nyeri tragédiai feszültségét, konfliktusa éppen azért válik lenyűgözővé, hogy Kocsis ugyan szembeállítja ezt a két magatartásformát, amely az adott helyzetben lehetséges, de nem marasztalja el szimplista módon egyiket a másik rovására, mint szerző nem lép föl az erkölcsi ítélet végrehajtójaként.

Bár a szóban forgó fiatalok már első kötetekkel más-más írói rangot vívtak ki maguknak — Vári Attilát és Kocsis Istvánt azok közé soroljuk, akiktől hazai prózairodalmunk további megújulását várjuk, ezzel szemben Bagdi Sándor, Domokos Eszter, G. Balogh Attila, Gúzs Imre és Szenyei Sándor első kötetét még csak szárnypробálgatásnak tekinthetjük —, mégsem csak az előbbieket állítjuk egyik vagy másik vonatkozásban példaképpen az ezután indulók elé. Nemcsak Váritól és Kocsistól lehet tanulni, mondjuk: a mai modern irodalmi irányzatok iránti érzékenységét, illetve rendkívüli drámaiságú emberi felelősségérzetet, de Domokos Esztertől is például könnyed íráskészséget, Bagditól az ötletek irodalmi értékesítésére való törekvést, Gúzstól a stilisztikai igényt, G. Baloghtól lélekelemző készséget, Szenyeitől következetességet és érdeklődést az egyszerű emberek mindennapjai iránt.

men Erdélynek a római uralom alá tartozó részeit, főként Ulpia Traianát, a Maros menti településeket, továbbá az Erchegység római kori bányavidékét, majd Napoca (Kolozsvár) és Porolissum (Moigrad) városait és ezek környékén fekvő falvakat mutatja be. A harmadik Dél-Dáciát, a római-kori Olténiát és az Olt védelmi vonalát, a Limes Transalutanust taglalja. (Editura științifică, 1968.)

Hamvas H. Sándor
Budapest, VII.,
Szövetség utca 17/b

Három és fél évtizeddel előtt a *Korunk* is közölte e szociográfiái regény egy részletét. Az idén megjelent posztumusz II. kiadást már inkább történelmi regénynek nevezhetnők. Egy „roppant bérház” élete, a házmasterné és a borbélyné perpatvara, utcalány-tragédia, kocsmái barátokozások, munkanélküliség és letartóztatás, mégis Katalin nap meg lakodalmi muri, üzemi baleset és sofőrhalál olyan svejki-naiv pletykaszinten verődik élénk, hogy nemcsak „az életutálat, a dac és keserőség furcsa keverékét” izleljük, mint az éjszakai kimaradásáért megvert Joli, hanem a rideg tényeken át elkapjuk az 1920-as évek válságban vergődő tömegeinek bánat s reménykötő hányódó teljes atmoszféráját is, az 1919-es „százharminchárom nap” lelkekben bujkáló visszfényét... A műfaj? Zolai örökségre gondolunk, de a könyv előrejelzi a Fejes-féle Rozsdatemető mai sikerét is. Különös, hogy e nagy művészi képet a maga bonyolult család-történeteivel és a munkásrétegekre is kiterjedő társadalombírálatával irodalomtörténetileg még fel nem fedezték. (Szépirodalmi Könyvkiadó, 1968.)

Szabó Zsolt